

ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДА ИҚТИСОДИЙ ТАФАККУР БИЛАН БОҒЛИҚ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ

Мухаммедов Мурод Мухаммедович

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори,*

Пардаев Мамаюнус Қаришибаевич

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори,*

Пардаева Озода Мамаюнусовна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Самарқанд филиали кафедраси мудир, PhD, доцент

Аннотация: мақолада иқтисодий онг, иқтисодий тафаккур, иқтисодий фаолият тушунчалари хусусида айрим мулоҳазалар, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурни замон талаблари даражасига кўтаришнинг иккита асосий йўналиши, ҳаммамиз ноз-неъматлар истеъмолчилари бўлганлигимиз туфайли иқтисодий саводхонлик – барчамизга сувдек зарурлиги асосланган. Шунингдек, иқтисодий тараққиёт суръатларини жадаллаштиришда давлат ва кенг халқ оммасининг ўзаро ҳамкорлиги, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурни ривожлантиришда таълимнинг роли беқиёс эканлиги, иқтисодий тафаккурни ривожлантиришнинг имкониятлари чексизлиги, фақат ундан унумли фойдаланиш ўтқир зарурат эканлиги исботлаб берилган.

Калит сўзлар. инсон, инсон тафаккури, иқтисодий онг, иқтисодий тараққиёт, иқтисодий фаолият, иқтисодий тафаккур, иқтисодий ўсиш, таълим.

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ, СВЯЗАННЫХ С ЭКОНОМИЧЕСКИМ МЫШЛЕНИЕМ, НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация: статья содержит некоторые комментарии к понятиям экономического сознания, экономического мышления, экономической деятельности, двух основных направлений поднятия экономического сознания и экономического мышления до уровня современных требований, экономическая грамотность необходима всем нам, поскольку мы все являемся потребителями экономических благ. Также доказано, что сотрудничество государства и общественности в ускорении темпов экономического развития, роль образования в развитии экономического сознания и экономического мышления, возможности развития экономического мышления безграничны, только его эффективная использование является острой необходимостью.

Ключевые слова. человек, человеческое мышление, экономическое сознание, экономическое развитие, экономическая деятельность, экономическое мышление, экономический рост, образование.

INFLUENCE OF FACTORS RELATED TO ECONOMIC THINKING IN ENSURING ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract: the article contains some comments on the concepts of economic consciousness, economic thinking, economic activity, two main directions of raising economic consciousness and economic thinking to the level of modern requirements; economic literacy is necessary for all of us, since we are all consumers of goods. It has also been proven that cooperation between the state and the public in accelerating the pace of economic development, the role of education in the development of economic consciousness and economic thinking, the possibilities for the development of economic thinking are limitless, only its effective use is an urgent need.

Keywords. person, human thinking, economic consciousness, economic development, economic activity, economic thinking, economic growth, education.

Мавзунинг долзарблиги. Мамлакатда амалга оширилаётган кенг кўламли иқтисодий ислохотлар халқимизнинг кўп йиллар сабрсизлик билан орзуқиб кутган умидларини рўёбга чиқаришга, тўқ-фаровон ҳаёт кечирishга имкон берадиган, унинг туб манфаатлари ва эҳтиёжларига мос келадиган миллий иқтисодиётни шакллантиришга йўналтирилган. Танланган стратегия Янги Ўзбекистонга пировард натижада иқтисодий тараққиёт пиллапоясидан бой тарихимизга муносиб ўрин олиш учун, Ўзбекистонни дунёнинг иқтисодий жиҳатдан устун ривожланган мамлакатларидан бирига айлантириш, заҳматқаш халқининг мўл-кўлчиликда бой-бадавлат ҳаёт кечирish бахтига муяссар қилиш учун реал имкониятлар яратиш бермоқда. Бундай имконият тарихда жуда кам учрайдиган ноёб иқтисодий воқелик, фақат биз ундан унумли фойдаланишимиз керак.

Тадқиқот методологияси. Иқтисодий тафаккур орқали иқтисодий тараққиётнинг муҳим омилларини тадқиқ қилишда объективлик, мантиқийлик ва тарихийликнинг бирлиги, макон ва замон, қиёсий таҳлил, миқдор ва сифат, индукция ва дедукция каби усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Иқтисодий тафаккур иқтисодий тараққиётнинг муҳим омили эканлиги исбот талаб қилмайдиган ҳақиқат. Аммо ушбу назарий масалани бугунги кун нуқтаи назаридан шарҳлаш ва омма эътиборига ҳавола қилиш ҳам долзарб масалаларга айланиб қолди. Шу туфайли мақолани бир қанча алоҳида йўналишларда изоҳлашни мақсадга мувофиқ, деб топдик.

Биринчидан, иқтисодий онг, иқтисодий тафаккур, иқтисодий фаолият тушунчалари хусусида айрим мулоҳазаларга эътиборингизни қаратмоқчимиз. Иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккур ўзаро бир-бири билан узвий боғлиқ категориялар бўлиб, улар биргаликда иқтисодиётни ривожлантиришда фаол иштирок этадилар. Иқтисодий тафаккур иқтисодий онг замирида юзага келади, ундан озуқа олади. Ўз навбатида, иқтисодий тафаккур иқтисодий онгни ривожлантиришнинг, уни такомиллаштиришнинг, иқтисодиёт соҳасидаги билимларни янги даражаларга кўтаришнинг муҳим куроли ҳисобланади. Инсон ўз онгида аксини топган, хулқ-атвор сифатида шаклланган иқтисодий ғоянигина ҳаётга тадбиқ қилиши мумкин. Яъни, инсон иқтисодий фаолият юритганда, фақат ўзининг онгида шаклланган, ўз аксини топган иқтисодий билимларидан келиб чиққан ҳолда, амал қилади, иқтисодий фаолият юритади, уни кундалик ҳаётга тадбиқ қилади. Демак, айнан иқтисодий онг, иқтисодий тафаккур инсоннинг иқтисодий фаолияти унумдорлигини оширишнинг, унга ушбу фаолиятдан юқори самара олишга имконият берадиган тўғри қарорлар қабул қилишнинг, ўз меҳнатидан тегишли натижа олиш ва бой-бадавлат яшашининг ягона шарти ҳисобланади.

Инсонда иқтисодий онг бўлмаса, иқтисодий тафаккур ҳам бўлмаганидек, иқтисодий онг ҳам иқтисодий тафаккурсиз ривожланмайди. Шунини ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, айнан иқтисодий онг иқтисодий тафаккурни юксалтиришга катта ҳисса қўшади, унга эришишнинг асосий омили ҳисобланади. Инсоннинг иқтисодий онги қанча баланд бўлса, унинг когнитив тафаккури, иқтисодий мавзуларда мушоҳада юритиш қобилияти ҳам шунча кучли бўлади. Демак, иқтисодий онг иқтисодий тафаккурни юксалтириш, мамлакатни иқтисодий тараққиётнинг равон йўлига олиб чиқишнинг асосий шарти ҳисобланади.

Инсон онги юксак даражада тузилган материянинг ноёб хоссаси сифатида, жамиятда ва инсон шахсий ҳаётида кечаётган иқтисодий муносабатларни, уларнинг моҳиятини билиш, тушуниб етиш, идрок этиш ва амалиётда қўллаш имконини беради. Иқтисодий онг – ташқи оламда содир бўлаётган иқтисодий воқеликлар, иқтисодий жараёнлар, иқтисодиёт борасидаги назарий ва амалий билимларнинг инъикосидир. У ижтимоий онгнинг ажралмас таркибий қисми бўлиб, унда иқтисодий билимлар, иқтисодий ҳаёт борасида жамланган бой тажриба билан биргаликда, инсоннинг шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини, ижтимоий-иқтисодий реалликни баҳолаш тўғрисидаги дунёқараши ва хулқ-атвори ўз аксини топади.

Иқтисодий тафаккур эса инсон ақлининг олий маҳсули бўлиб, инсон иқтисодий онгини янада ривожлантириш, уни юксак даражаларга кўтариш, инсон онгида аллақачон шаклланган иқтисодий билимларни такомиллаштириш, уни янги ғоя ва назариялар билан тўлдириш, бойитиш имконини берувчи

жараёндин. Иқтисодий тафаккур жараёнида инсон ўзининг кундалик ҳаёти ва келажаги учун зарур бўлган иқтисодий муаммоларнинг инновацион ечимларини излаб топади. Бошқача сўзлар билан ифодалаганда, иқтисодий тафаккур иқтисодиёт илмини бойитишнинг, уни янги даражаларга олиб чиқишнинг қудратли қуроли, локомотивидир. У инсоннинг иқтисодиётга оид турли-туман ахборотларни қабул қилиб, уни ақл ёрдамида таҳлил қилиш ва унга таянган ҳолда, иқтисодиёт борасида самарали қарорларни қабул қилишга қаратилган яратувчанлик фаолияти. Демак, иқтисодий тараққиётга эришишда, қимматбаҳо ресурслардан унумли ва ўринли фойдаланиш муаммосини ҳал этишда, жаҳон бозорида иқтисодий устунликка эришишда, иқтисодий жиҳатдан дунёнинг қудратли давлатларидан бирига айланишда, мўл-кўлчиликда бой-бадавлат ҳаёт кечириш бахтига муяссар бўлишда иқтисодий тафаккурнинг роли бекиёс.

Инсон фаолияти таркибида иқтисодий фаолият марказий, бош ўринни эгаллайди. Чунки инсон айнан шу фаолият ёрдамида онгида ўз аксини топган илмий-назарий ғоялар ва амалий тажриба таъсири остида шаклланган билимларга, унинг негизидан пайдо бўлган хулқ-атворида таянган ҳолда, табиатга фаол таъсир кўрсатади. Пировард натижада, у ўзининг кундалик эҳтиёжлари учун сувдек зарур бўлган турли-туман моддий ва маънавий ноз-неъматларни ишлаб чиқаради. Яшашимиз ва ишлашимиз учун бизга қулай шароит яратиб берадиган ҳашаматли бинолар, боғу-роғлар, узоғимизни яқин қилаётган “тез чопар” автомобиллар, чарчаганимизда жонимизга оро берувчи дам олиш масканлари, таълим муассалари, ширин, маззали таомлар, биз севиб ўқийдиган китоблар... буларнинг барча-барчаси инсон иқтисодий фаолиятининг меваларидир. Жамиятдаги барча тирик жонлар дунёсида фақат инсонгагина хос ушбу нодир фазилат инсоннинг табиат устидан ҳукмронликка эришишнинг бош омили, десак, айна ҳақиқатни айтган бўламиз.

Халқнинг (алоҳида индивиднинг) тўқчилик ва мўл-кўлчиликда бой-бадавлат ҳаёт кечириши, биринчи галда, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурнинг ҳосиласи, инсоннинг ўз ҳаётий эҳтиёжларини қондириш мақсадида ишлатилаётган иқтисодий ресурслардан тежамкорлик билан унумли фойдалана олганлиги учун иқтисодиётнинг унга ҳадя этган тухфаси, мукофоти. Бошқача сўзлар билан ифодалаганда, тўқ-фаровон ҳаёт инсон иқтисодий онги ва тафаккурининг чексиз имкониятларидан унумли фойдаланишнинг амалий натижасидир. Булоқнинг суви боғу-роғлардаги дарахтларнинг, ўсимликларнинг илдизларини суғориб, уларга ҳаёт бағишлаганидек, инсон онги ва тафаккури ҳам тараққиёт дарахтининг илдизларини ақл ва зиё нурлари билан суғориб, аҳолини зулматдан ёруғликка, қашшоқликдан мўл-кўлчиликка, тубанликдан билимдонликка олиб чиқишнинг қудратли воситаси. Агар, бордию, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккур бўлмаганда эди, ер юзида ҳеч қандай иқтисодий ҳаёт

ҳам, тараққиёт ҳам бўлмаган бўлар эди. Натижада инсон бошқа барча тирик мавжудотлар каби, табиатга тўла итоаткор, унинг шафқатсиз синовларига бардош беришга ожиз тирик жонлилар галасига айланиб қолган бўлар эди. Зотан, инсоннинг иқтисодий тафаккури қанча кучли бўлса, унинг иқтисодий онги қанча ривожланган бўлса, иқтисодий тараққиёт жараёнларининг суръати ҳам шунча тезлашади, мамлакатда фаровонлик, тўкин-сочинлик муҳити яратилади.

Афсуски, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурнинг моҳияти, уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётни жадаллаштиришдаги алоҳида аҳамияти, уларни шакллантириш ва ривожлантириш муаммолари тадқиқотчиларимиз эътиборидан четда қолиб кетмоқда. Товар-пул муносабатлари батамом издан чиққан режали иқтисодиёт шароитида иқтисодий онг ва тафаккурнинг жамият тараққиётидаги роли сезиларли даражада сусайган эди. Лекин, товар-пул муносабатларига кенг йўл очиб берган замонавий бозор иқтисодиёти шароитида вазият тубдан ўзгарди, ушбу омилнинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги роли эса кескин ошди. Шу сабабли, иқтисодий онг ва тафаккурнинг жамият ижтимоий тараққиётидаги ролини ошириш муаммолари актуаллашди ва бу борада тизимли тадқиқотларни амалга ошириш, инсон иқтисодий онги ва тафаккурини замон талаблари даражасига кўтаришнинг ноанъанавий усул ва механизмларини излаб топиш, энг муҳими, уларни амалиётга жорий этиш, ўткир заруратга айланди.

ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДА ИҚТИСОДИЙ ТАФАККУР БИЛАН БОҒЛИҚ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ (2-мақола)

Мухаммедов Мурод Мухаммедович

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, иқтисодиёт
фанлари доктори,

Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, иқтисодиёт
фанлари доктори,

Пардаева Озода Мамаюнусовна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети Самарқанд филиали кафедраси
мудири, PhD, доцент

Иккинчидан, иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурни замон талаблари даражасига кўтаришнинг иккита асосий йўналиши хусусида. Тадқиқотлар жараёнида Янги Ўзбекистонда иқтисодий онг ва иқтисодий тафаккурнинг чексиз имкониятларини рўёбга чиқариш, уларни ҳозирги замон

талаблари даражаларига кўтариш асосида мамлакат иқтисодий қудратини юксалтиришнинг етакчи омилига айлантиришга қаратилган чора-тадбирларни иккита йўналишда амалга ошириш катта амалий самара беради, деган хулосага келдик.

Биринчиси – жамият аъзоларининг иқтисодий онг доирасини кенгайтириш, уни иқтисодиёт соҳасидаги янги замонавий билимлар билан қуроллантириш, аҳоли кенг қатламлари орасида ижтимоий-иқтисодий борлиқни ўзида тўла акс эттиришга қодир мукамал иқтисодий онгни шакллантириш, кенг халқ оммасини, аҳоли барча қатламларини давр талаблари руҳида тарбиялаш, уларнинг онгини янги, бозор иқтисодиётига хос, замонавий иқтисодий билимлар билан бойитиш. Ушбу тадбирлар аҳоли барча қатламларини: ишчи-ходимлар, ишсизлар, балоғат ёшига етмаган ёшлар, нафақахўрлар, ногиронлар, хулласи калом, аҳолининг барча-барчасини қамраб олиши керак, деб ўйлаймиз.

Мамлакат аҳолиси барча қатламларининг иқтисодий саводхонлигини ошириш кенг қамровли тадбир бўлиб, у катта миқдордаги молиявий ресурсларни жалб қилишни тақозо этади. Бу жиҳатдан ушбу тадбир жамиятга жуда қимматга тушади. Молиявий ресурслар танқислиги шароитида катта миқдордаги молиявий ресурсларни аҳоли барча қатламларининг иқтисодий саводхонлигини ошириш орқали унинг иқтисодий онгини янги замонавий билимлар билан қуроллантиришга сарфлаш иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан оқилонами, деган табиий савол туғилади? Албатта, оқилона. Бу қатъий ва ягона тўғри жавоб. Чунки аҳоли иқтисодий онгини янги замонавий билимлар билан қуроллантиришга сарфланган молиявий ресурслар мамлакат иқтисодий салоҳиятини юксалтиришга мультипликатив таъсир кўрсатади ва натижада мамлакат иқтисодиётини тараққий эттиришнинг ишончли омилига айланади.

Муаммонинг ечими сифатида аҳоли кенг қатламлари иқтисодий саводхонлигини оширишни молиялаштириш сарф-харажатларини тежаш механизмлари ишлаб чиқилиши лозим, деб ўйлаймиз. Масалан, сарф-харажатларни молиялаштиришга мамлакат жами аҳолисининг миллий иқтисодиётни юксалтиришдаги ролига қараб муайян гуруҳларга табақалаштириш тамойили асосида ёндашиш.

Биринчи гуруҳга аҳолининг мамлакат ЯИМнинг шаклланишида бевосита иштирок этмайдиган кишилар, яъни иқтисодиётда банд бўлмаганларни киритиш мумкин. Жамият аъзоларининг муайян қисми (ёш болалар, ишсизлар, ногиронлар ва бошқалар) мамлакатда ЯИМни яратишга, иқтисодий сиёсатни шакллантиришга ва уни бевосита амалга оширишга алоқадор эмас. Аҳолининг ушбу тоифага мансуб қисми иқтисодий тараққиётга бевосита таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлмасда, лекин у иқтисодий тараққиёт суръатларига билвосита таъсир кўрсатади. Ушбу тоифага мансуб аҳолининг иқтисодий

саводхонлигини оширишни молиялаштириш сарф-харажатларини минималлаштириш сиёсатини тутиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчи гуруҳга миллий иқтисодиётда банд бўлганларни киритиш мақсадга мувофиқ. Ушбу тоифага мансуб аҳоли иқтисодиётда банд бўлиб, ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқаришда бевосита иштирок этади. Демак, мазкур гуруҳга тобе кишилар иқтисодий фаолият юритадилар, истеъмол қийматига эга янги ноз-неъматлар яратадилар. Ишлаб чиқариш жараёнида улар қимматбаҳо иқтисодий ресурслардан, асбоб-ускана ва жиҳозлардан, бино ва иншоотлардан, газ, электр қуввати ва сув ресурсларидан фойдаланадилар. Ушбу қимматбаҳо ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш, ортиқча исрофгарчиликларга йўл қўймаслик, ҳар бир ресурс бирлигига кўпроқ бойлик яратиш кўп жиҳатдан уларга, уларнинг қимматбаҳо ресурсларга бўлган муносабатига, демак, иқтисодий билимдонлигига, иқтисодий тафаккурига, қимматбаҳо ва нодир ресурслардан унумли фойдалана олиш қобилиятига боғлиқ. Ушбу тоифага мансуб аҳолининг иқтисодий саводхонлигини оширишни молиялаштириш сарф-харажатларини меъёрида, оқилона даражада амалга ошириш сиёсати яхшии самара беради.

Учинчи гуруҳга мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта касбий ва олий таълим муассасаларида, докторантурада таҳсил олаётган ёшларни киритиш лозим. Аҳолининг ушбу тоифадаги қисми иқтисодий онгини замонавий билимлар билан қуроллантириш асосида давр талаби даражасига кўтаришнинг изчил чоралари кўрилиши лозим. Уларнинг иқтисодий онгини шакллантириш, янги замонавий билимлар билан қуроллантириш жараёнида асосий эътиборни таълимнинг келажакда уларнинг когнитив иқтисодий тафаккурини кучайтириш имконини берувчи, ижодий фикрлаш қобилияти устун ривожланган, ҳар қандай муаммоли иқтисодий вазиятдан чиқиб кетишга, миллий иқтисодиётни самарали бошқаришга қодир забардаст иқтисодчи, истеъдодли менеджер бўлиб шаклланишига яроқли усул ва услубиятларини қўллаш зарур. Бундай усуллар сирасига диалектика, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, илмий мавхумлаштириш, қиёслаш ва математик моделлаштириш, тизимлаштириш каби усулларни киритиш мумкин. Ушбу тоифага мансуб ёшларнинг иқтисодий саводхонлигини оширишни молиялаштириш сарф-харажатларини максималлаштириш сиёсатини қўллашнинг истиқболи катта.

Истеъмол маданиятининг пастлиги оқибатида мамлакатда нодир ва бебаҳо иқтисодий ресурслардан фойдаланишда, улардан тайёрланган тайёр маҳсулот ва хизматларни истеъмол қилишда катта исрофгарчиликларга йўл қўйилмоқда, тежамкорлик тамойиллари кўпол тарзда бузилмоқда. Айниқса, деҳқонларнинг машаққатли меҳнати эвазига яратилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини йиғиб-териб олиш, уларни транспортировка қилиш, сақлаш, эл

дастурхонига етказиб бериш жараёнларида иқтисодий саводхонлигининг давр талаблари даражасида эмаслиги, иқтисодий интуициянинг етишмаслиги оқибатида ишлаб чиқарилган ноз-неъматларнинг талайгина қисми нес-нобуд бўлмоқда, ҳавога совурилган бойлик каби зое кетмоқда.

Ижтимоий ишлаб чиқариш мамлакат аҳолисининг ҳаёт фаровонлигини юксалтиришни, моддий ва маънавий ноз-неъматлар мўл-кўлчилигини таъминлашга эришишни мўлжалга олади, уни бош мақсад қилиб белгилайди, ялпи товар ва ялпи хизматларни яратади. Агар иқтисодий тараққиётнинг шу олтин қоидасини инобатга оладиган бўлсак, унга изчил риоя қилиш шартлигини тушуниб етадиган бўлсак, ўзимизнинг бебурдлигимиз, иқтисодий саводхонлигимизнинг етишмаслиги, билимсизлигимиз оқибатида юзага келаётган бундай йўқотишларни қанчалик тез бартараф этсак, ҳаётимиз ҳам шунча фаровон бўлиши мумкинлиги шубҳасиз. Ижтимоий ишлаб чиқаришдан бош мақсад ноз-неъматларни шунчаки ишлаб чиқариш эмас, балки пировард натижада, уларни истеъмол қилиш, фаровонликка эришишдан иборат. Бу инкор этиб бўлмайдиган аксиома.

Иккинчиси – мамлакатда, хусусан, ёшларимизда, иқтисодий тафаккур юритиш қобилиятини ривожлантириш, аҳолида когнитив тафаккур кўникмаларини шакллантириш, энг муҳими, уни ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг етакчи омилига айлантиришнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиш.

Айниқса мамлакатнинг иқтисодий пойдеворини шакллантиришда иқтисодий ўсиш суръатларини жадаллаштириш ва сифатини яхшилаш орқали бевосита иштирок этиш имкониятига эга бўлган мутассади шахслар когнитив иқтисодий тафаккурини юксалтиришга жиддий эътибор қаратиш зарур, деб ҳисоблаймиз. Ушбу тоифага давлат органлари ходимларини, раҳбарларни, тадбиркорларни, профессор-ўқитувчиларни, тадқиқотчиларни, иқтисодчиларни, ОАВ ходимларини киритиш мумкин. Ушбу тоифага мансуб шахсларнинг тафаккури, иқтисодий фикрлаш қобилияти, мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Улар иқтисодий реалликни акс эттиручи маълумотларни тўплашда, қайта ишлашда, умумлаштиришда, таҳлил қилишда, турли омилларнинг таъсирини аниқлашда, уларга таяниб назарий ва амалий хулосалар чиқаришда, иқтисодий тараққиёт натижаларини халқ орасида тарғибот қилишда, бу борада йўл қўйилган хато ва камчиликларнинг моҳияти ва сабабларини очиқ беришда, энг муҳими, соҳа мутахассиси сифатида, уларни бартараф этишда, келажакда иқтисодий тараққиёт йўналишларини белгилаб беришда ва уларнинг ижроси бўйича тегишли қарорлар қабул қилишда ва ниҳоят, ижро натижаларининг назоратини амалга оширишда, бевосита иштирок этадилар.

Бошқача сўзлар билан ифодалаганда, ушбу тоифага мансуб аҳоли қатламлари, бир томондан, миллий иқтисодиётнинг ҳолати, унинг глобаллашган жаҳон хўжалигидаги мавқеи, иқтисодий ўсиш суръатлари ва сифати учун масъулдирлар. Иккинчи томондан эса, улар вазият тақозо этганда, мамлактнинг ижтимоий-иқтисодий юксалиш суръатларига бевосита таъсир кўрсатиш, аниқроғи, уни янада жадаллаштириш имкониятига эгадирлар. Шу сабабли, макро ва микро даражада йўл қўйилган хато ва камчиликлар учун уларнинг моддий ва маънавий жавобгарлигини ошириш, айти пайтда, уларни тараққиётнинг юксак даражаларига эришишдаги хизматларини моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг самарали механизмларини яратиш лозим.

Учинчидан, иқтисодий саводхонлик – барчамизга сувдек зарур. Чунки бизнинг ҳаммамиз ноз-неъматлар истеъмолчиларимиз. Жамиятда инсон иқтисодий фаолияти, яъни меҳнати эвазига ишлаб чиқарилган барча моддий ва маънавий ноз-неъматлар, пировард натижада, инсон истеъмолини таъминлаб беришни, унинг эҳтиёжларини қондиришни мўлжалга олади. Инсон ўзининг ҳаётий эҳтиёжларини қондириш илинжида тинимсиз меҳнат қилади, иқтисодий фаолият юритади. Инсон зотининг барчаси, ҳаттоки она бўйидаги ҳали ёруғ дунёга келмаган мурғак гўдақдан тортиб, то ёруғ дунёни тарқ этган майитнинг дафн маросими билан боғлиқ муайян моддий ёки номоддий ноз-неъматларнинг истеъмолчисидир.

Афсуски, иқтисодиёт илми узоқ йиллар давомида ишлаб чиқариш жараёнининг моҳияти, уни кенгайтиришнинг омиллари, унга эришиш йўллари тадқиқ этишга асосий эътиборини қаратди. Айнан ижтимоий ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтиришни иқтисодий тараққиётнинг асосий, бош омили сифатида қаради. Натижада жамиятда истеъмол назариясининг ортда қолиши, сустривожланиши ҳолати рўй берди, ушбу йўналишда фанда бўшлиқ пайдо бўлди, бу борада арзигулик, аксарият кўпчилик эътироф этган кучли, инновацион илмий ғоялар яратилмади.

Бизнинг назаримизда, иқтисодий тараққиёт фақат ноз-неъматларни ишлаб чиқариш билан эмас, балки уларнинг истеъмоли билан ҳам узвий боғлиқ. Чунки истеъмол – бош мақсад, ишлаб чиқариш эса унга эришиш воситаси. Юксак иқтисодий онг ва тафаккур воситасида истеъмол жараёнида тежалган ноз-неъмат, ўз моҳиятига кўра, ишлаб чиқариш жараниёда яратилган қўшимча маҳсулот ҳажмини англатади. Халқимизда узоқ йиллик амалий тажрибадан келиб чиққан “дунё топгунча, ҳисоб топ”, деган пурмазмун нақл бор. Биз илмий жиҳатдан асослаб бермоқчи бўлаётган ғояни ижодкор халқ ўзининг тилида қисқагина, лўнда, таъсирчан қилиб ифодалаган.

Кўп асрлар муқаддам Авестода “Енглар, ичинглар, лекин исроф қилманглар”, деган битиклар битилган. Демак, халқимиз азал-азалдан, қадим

замондардан истеъмол жараёнида йўл қўйиладиган исрофгарчиликларга нисбатан бефарқ бўлмаган, уни қаттиқ қоралаган. Исрофгарчилик хусусидаги фикримизнинг оддий формуласи қуйидагича: ишлаб чиқариб, нес-нобуд қилгандан кўра, ишлаб чиқармай қўя-қолган афзал. Чунки истеъмол учун ишлаб чиқарилган ноз-неъматнинг истеъмол жараёнида йўл қўйилган хато ва камчиликлар оқибатида нес-нобуд бўлиши жамиятга жуда қимматга тушади. Биринчидан, нафлилик келтирмай нес-нобуд бўлган ноз-неъматни ишлаб чиқаришга сарфланган иқтисодий ресурслар, жумладан, меҳнат ресурслари, зое кетади. Иккинчидан, истеъмол манбаига айланмай қолган ноз-неъматлар теварак-атрофга, экологик муҳитга салбий таъсир кўрсатади.

Масаланинг бошқа бир муҳим жиҳатига эътиборларингизни қаратмоқчимиз. Бу ҳам бўлса, иқтисодий дунёқараши энди шаклланиб бошлаган ёшларни, ўсмирларни иқтисодий самарадорлик ва иқтисодий тежамкорлик маданияти руҳида тарбиялаш, вояга етазиш, уларнинг онгига кучли таъсир кўрсатиш, уни замонавий иқтисодий билимлар билан қуроантириш. Бундай ёшларнинг иқтисодий дунёқараши вақт ўтган сайин кенгайиб, чуқурлашиб боради, пайти келиб, улар вояга етганда, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг фаол иштирокчиларига айланганда, жамиятга ўзининг мультипликатив самарасини беради. Фақат катта ақл билан узоқни кўра билган, ўз фарзанди, ўз юрти келажаги тўғрисида астойдил қайғурадиган кишиларгина бундай имкониятни қўлдан бермайдилар, ёшларни болалик чоғларидан иқтисодий дунёқарашини шакллантириб борадилар.

Кундалик ҳаётимиз учун сувдек зарур бўлган, инсоннинг машаққатли меҳнати эвазига яратилган ноз-неъматларни истеъмол қилишда йўл қўйилаётган исрофгарчиликлар, айниқса, ҳашаматли ресторанларда озик-овқат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигининг пастлиги натижасида юзага келаётган йўқотишлар, ишлаб чиқаришда (ишлаб чиқариш истеъмоли) ва хонадонларда (шахсий истеъмол) газ, электр қуввати, сув каби бебаҳо ресурслардан фойдаланиш самарадорлигининг пастлиги каби муаммоларни бартараф этишда истеъмолчининг, унинг иқтисодий дунёқарашининг, роли жуда катта. Мана шу тарзда, мамлакатимизда бугунги кунда истеъмол маданиятининг давр талабларига жавоб бермаслиги ва бу иллатнинг асосий сабабчиси халқимизда иқтисодий фикрлаш доирасининг торлиги, заифлиги, иқтисодий саводхонлик даражасининг пастлиги, иқтисодий билимларнинг етишмаслиги эканлигини яна бир қарра таъкидламоқчимиз.

Юқорида қайд этилган муаммони ечишнинг асосий йўли – аҳоли барча қатламлари орасида истеъмол маданиятини ривожлантиришдан иборат, деб ҳисоблаймиз.

Тобора глобаллашиб, яхлитланиб бораётган жаҳон хўжалиги шароитида миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, унинг халқаро меҳнат тақсимоотидаги мавқеи, биринчи галда, мамлакат аҳолиси иқтисодий онги ва тафаккурининг ривожланганлик даражаси, улардан қоғозда эмас, амалда олинадиган натижаларнинг самараси билан белгиланади.

Тўртинчидан, иқтисодий тараққиёт суръатларини жадаллашти-ришда давлат ва кенг халқ оммаси ўзаро ҳамкорлиги хусусида. Ўзбекистонда иқтисодий тараққиётни жадаллаштириш асосида аҳоли турмуш фаровонлигини тубдан яхшиланишини мўлжалга олган кенг кўламли иқтисодий ислохотлар доирасида давлат томонидан пухта ўйланган, таҳсинга лойиқ макроиқтисодий сиёсат, изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Бизнингча, мамлакат иқтисодий тараққиётида жаҳон хўжалигида пешқадамликка эришиш учун ушбу омилнинг ўзи етарли эмас. Давлатнинг юртда жорий этаётган макроиқтисодий сиёсати қанчалик даражада кучли бўлмасин, у қай даражада бенуқсон, самарали бўлмасин, унинг бераётган амалий натижалари кутилаётган даражаларда эмаслигига таажжубланмаслик керак.

Иқтисодий тараққиёт адолат тарозисининг бир палласида ҳамisha давлатнинг макроиқтисодий сиёсати, иккинчи палласида эса, халқнинг иқтисодий онги ва иқтисодий тафаккури ётади. Халқнинг юксак иқтисодий онги ва иқтисодий тафаккурига таянмаган давлатнинг ҳар қандай мукамал макроиқтисодий сиёсати, пировард натижада, мамлакатда иқтисодий тараққиёт мўжизаси содир бўлишини таъминлай олмайди. Тарозининг иккинчи палласига етарли эътибор бермаган давлат аскарларисиз жанг майдонига чиққан кўмондон сингари, кучсиз ва заиф бўлади. Давлатнинг кучли макроиқтисодий сиёсати кенг халқ оммасининг мукамал иқтисодий онги ва когнитив иқтисодий тафаккури билан тўлдирилган тақдирдагина, ўзаро ҳамкорлик кўламининг синергетик самараси ҳосил бўлиб, чинакам иқтисодий тараққиёт мўжизаси содир бўлади.

Мамалакатда кенг халқ оммасининг, аҳоли барча қатламларининг иқтисодий онгини замон талаблари даражасига кўтаришнинг муҳимлигини, зарурлигини оддий мисолларда изоҳлаб беришга уриниб кўрмоқчимиз.

Иқтисодий онги мукамал, онги яхши ривожланган шахс, ўзининг кундалик ҳаётида иқтисодга оид муаммоларни ҳал этишда тежамкорлик нуқтаи назаридан ёндашади. Бу жамият иқтисодий тараққиёти учун ўта муҳим аҳамиятга эга. Масалан, иқтисодий қонунлардан озгина хабари бор, иқтисодий онги юқори инсон ҳеч қачон хайфга оқиб ётган кран суви, ёки, айтайлик, беҳуда ёниб турган электр лампочкасидан келаётган зарарга, айрим шахсларнинг фаросатсизлиги туфайли оёқ остида учрайдиган нон бўлақларига, катта машаққатлар билан тозаланган шинам кўча ва йўлақларнинг ахлат тўкиб, ифлосланишига, ҳеч қачон бефарқ бўлмайди. У ўзининг кундалик иш фаолиятида ҳам иқтисодиётнинг

олтин қоидаларига қатъий риоя қилади, иш жойида самарадорликка эришади. “Тома-тома кўл бўлур”, дейди доно халқимиз. Худди шундай, тома-тома кўл бўлган сув тома-тома йўқ бўлиши ҳам муқаррар. Иқтисодий онгнинг заифлиги оқибатида мамлакатимизда исроф бўлаётган, тегишли натижа бермай, зое кетаётган иқтисодий имкониятларни сарҳисоб қилиб, умумий махражга келтирсак, иқтисодий билимдонлик самараларидан қудратли тўлқин пайдо бўлишига ҳеч қандай шубҳа йўқ. Ушбу қудратли тўлқин давлатнинг пухта ўйланган макроиқтисодий сиёсат билан ўзаро уйғунлашиб, бир йўналиш томон ҳаракат қилса, халқимиз орзу қилган иқтисодий тараққиёт мўъжизаси содир бўлади.

Биз эътиборингизни қаратмоқчи бўлган муаммонинг долзарблиги шундаки, токи аҳоли кенг қатламларида, ёшидан, жинсидан, касбидан қатъий назар, ишчи-ходимлар, ишсизлар, балоғат ёшига етмаган ёшлар, нафақахўрлар, ногиронлар, хулласи калом, аҳолининг барча-барча қатламларида иқтисодий онгни давр талаблари даражасига кўтармас эканмиз, уни тежамкорлик тамойилларига қатъий риоя қилган ҳолда, шакллантирмас эканмиз, токи биз ҳар бир кишини нодир ва ноёб иқтисодий ресурслардан унумли ва ўринли фойдаланиш ғояларини қон-қонига сингдирмас эканмиз, иқтисодий тараққиётда ривожланган мамлакатлар сафидан ўрин олиш, Ўзбекистонни дунёнинг иқтисодий жиҳатдан қудратли мамлакатларидан бирига айлантириш борасидаги эзгу мақсадларимиз рўёбга чиқмаган орзуга, хом хаёлга айланиб қолаверади.

Шу сабабли, мамлакатда аҳоли барча қатламлари иқтисодий саводхонлигини ошириш, унинг иқтисодий онги ҳамда когнитив иқтисодий тафаккур юритиш қобилиятини замон талаблари даражаларига кўтариш давлат макроиқтисодий сиёсатининг марказий бўғинларидан бирига айланмоғи лозим.